

FILOZOFICKÁ TVORBA J. TVRDÉHO NA SLOVENSKU

VLADIMÍR BAKOŠ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

BAKOŠ, V.: Philosophical Works of J. Tvrďý in Slovakia.
Filozofia 43, 1988, No. 6, p. 662.

In the paper the works of the Czech philosopher, J. Tvrďý, written in the years of his stay in Slovakia in the period between the two world wars, are analyzed. The author shows Tvrďý's standpoints to the Czech and European positivism, whereby the specificity of Tvrďý's own conception is characterized by the term „the thinking of the positivist-realist orientation“. He analyzes Tvrďý's understanding of philosophy, especially the relation of philosophy and science, alternatively the scientific character of philosophy, and the notion of metaphysics.

The author concentrates on the interpretation of Tvrďý's critical-realist gnoseologic conception, especially the questions: the possibility of cognizing objective reality, the relation of subjective and objective, absolute and relative truth, etc. He investigates above all Tvrďý's works published in Slovakia.

The author also mentions briefly the orientation and significance of Tvrďý's pedagogic activity at the Philosophical Faculty of Comenius's University in Bratislava from 1926 to 1938 when he contributed a great deal to formation of the first generation of Slovak pedagogues and scientists.

Jednou z významných osobností filozofického života na Slovensku v medzivojnovom období bol český filozof Josef Tvrďý (1877—1942). Pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ako profesor filozofie a psychológie. Na bratislavskej filozofickej fakulte začal účinkovať v psychologickom seminári, ktorý viedol od roku 1926 do roku 1938. Filozofický seminár viedol v rokoch 1931—1938, pričom prednášky z filozofie vykonával už od roku 1927.¹ Na prelome rokov 1938—1939 musel nedobrovoľne opustiť Univerzitu Komenského, obdobne ako viacerí českých profesorov, v dôsledku uplatňovania ľudáckej protičeskej politiky. Ani v rokoch fašistickej okupácie neskrýval svoje demokratické a protifašistické presvedčenie. Zahynul v koncentračnom tábore v Mauthausene roku 1942.

J. Tvrďý patrí základným charakterom svojho filozofického stanoviska do českej pozitivistickej a realistickej filozofickej tradície. Aj napriek odlišnosti jeho postojov od ortodoxných podôb pozitivizmu sa zaraďuje do vývinovej línie českého pozitivistického myslenia. Je výrazným predstaviteľom tretej (záverečnej) etapy vývoja českého pozitivizmu, ktorú charakterizuje J. Cetl ako „údobí rozpadu českého pozitivizmu i pokusů o jeho obnovu v transformované podobě“ (1, s. 85). Predstaviteľom

¹ Seminár filozofie (obdoba dnešnej katedry) na FF UK v Bratislave viedli predtým ako supľujúci mimoriadny profesor filozofie Bohuš Tomsa (od r. 1922) a prvý riadny profesor filozofie na FF UK Josef Král (v r. 1925—1931).

predchádzajúcej — druhej a najvýznamnejšej etapy vývinu českého pozitivizmu [etapy jeho najširšieho uplatnenia v českej kultúre a myslení] bol F. Krejčí, ktorý je reprezentantom ortodoxného pozitivizmu v českej filozofii. Zatiaľ čo pre túto fázu pozitivistického vývinu v českom filozofickom myslení bolo príznačné stotožňovanie sa so západoeurópskym pozitivizmom 2. polovice 19. stor. v základných teoretických a filozofických postulátoch, v ďalšej etape, ktorú reprezentuje práve J. Tvrďý, bol podniknutý pokus prekročiť hranice „starého“ pozitivizmu a korigovať jeho ortodoxné stanoviská. J. Tvrďý sa snažil akceptovať niektoré kritické výčitky adresované pozitivizmu a modifikovať pozitivistické stanovisko svojím príklonom k realistickým filozofickým postojom. Predchodcom a inšpirátorom preň bol v tomto smere predovšetkým T. G. Masaryk, na ktorého myslenie J. Tvrďý v mnohom nadväzoval. Formovala sa tak svojrázna podoba filozofie, ktorú charakterizujeme ako myslenie pozitivisticko-realistickej orientácie.²

Formovanie filozofických náhľadov J. Tvrďého bolo ovplyvnené viacerými filozofickými mysliteľmi. Popri už spomenutom výraznom vplyve Masaryka išlo najmä o vplyv dánskeho filozofa H. Höffdinga. Tvrďý vynikal značnou filozofickou erudíciou, išlo mu o kritické nadväzovanie na náhľady iných mysliteľov, avšak jeho koncepcia sa nevyhla eklektickosti. Eklekticismus je jednou z príznačných čŕt jeho filozofických náhľadov.

Vo vymedzení Tvrďého je filozofia „snaha o jednotný svetový a životný názor“ (2, s. 6). Filozofia zahrnuje a rieši štyri hlavné problémy: problém poznania, prírody, hodnôt a problém metafyzický. Podľa toho delí filozofiu na noetiku, prírodnú filozofiu, filozofiu hodnôt (sem patria tiež filozofie dejín, umenia, morálky, náboženstva, spoločnosti, štátu a práva, výchovy) a metafyziku. Filozofiu pritom chápal ako disciplínu nielen teoretickú, ale zdôrazňoval i jej význam pre prax, aktivitu človeka a jej miesto v dejinách a kultúre ľudstva. Jeho vlastné chápanie praxe je však nedôsledné, pod praxou rozumie predovšetkým mravnú aktivitu.³ Poukazoval na to, že filozofia má vychádzať zo života. „Hlavnou filozofickou otázkou nie je, čo je svet, ale rozhodne je hlavnou otázkou:

² Týmto určením sa usilujeme čo najvýstižnejšie charakterizovať nie nejaký osobitný filozofický smer, ale taký typ filozofického myslenia, ktorý chce eklektickou synkrézou pozitivistických a realistických myšlienkových podnetov, sformulovať špecifickú filozofickú koncepciu.

³ J. Tvrďý vyzdvihol praktický aspekt filozofie, avšak nedocenil podstatný význam praxe pre tvorbu a platnosť teórie. Nemohol však prehliadnúť jej význam pre poznanie. Ukazoval na to, že poznanie sa formovalo v historickom vývoji, a tak „vznikalo objektívne poznanie, objektívna pravda z praxe“ (3, s. 8). Nesúhlasil s pragmatickým chápaním praxe. Písal: „objektívnej pravde podlieha i prax, ktorá ju môže nie vždy korigovať, ale môže tiež ňou byť určovaná a vedená“. Upozorňoval, že „práve tendencia dnešnej techniky je povzniesť prax na stanovisko objektívnej pravdy, urobiť ju plánovitou“ (3, s. 32—33).

Čo máme robiť? Ideály mravné sú našim najvyšším cieľom filozofickým“ (3, s. 35).

Tvrdý odlišoval filozofiu od vedy. Veda je racionálny systém vecne usporiadaných poznatkov, ktoré majú vzťah k určitému definovanému predmetu, resp. skupine predmetov. Vedecký systém, ktorý je otvoreným systémom, musí byť vecný a racionálny. Tvrdému išlo o vedeckú filozofiu, preto programovo kládol postulát vedeckosti filozofie. Išlo tu o príbuznosť, ale i odlišnosť od stanoviska klasického pozitivizmu. V západoeurópskom pozitivizme sa snaha o vedeckosť filozofie prejavila v zúženom chápaní vlastnej filozofie. Filozofia, ktorá má byť vedou, len sumarizuje a systematizuje poznatky, výsledky vedeckého poznania. Filozofia sa opiera o vedecké poznatky a metódy. Veda je východiskom, je jedinou cestou k poznaniu sveta, má byť spasiteľkou v teoretických i praktických problémoch.

Hľadisko Tvrdeho je odlišné od rigorózneho výmeru filozofie klasickým pozitivizmom, ako napr. u Spencera, či Comta. Filozofia nie je iba syntézou vied, ale prekračuje vedy. Pomer filozofie a vedy je pomer celku a častí, pričom filozofia dopĺňa vedu celkovým hľadiskom. Veda je obmedzená na určitý „výsek skutočnosti“. Veda je síce východiskom vo filozofii, modernú filozofiu nemožno chápať bez vedeckého základu, ale filozofiu a vedu nie je možné stotožňovať, alebo sa obmedziť na poznatky jednotlivých vied vo filozofii, zdôrazňoval Tvrdý. Filozofia vyžaduje celkový a jednotný názor, má vytvárať jednotný obraz sveta, má byť jednotnou syntézou celého nášho poznania, má syntetizovať subjektívne a objektívne (vedecké) poznanie. Podľa Tvrdeho úlohou vedy nie je poskytovať nový svetový a životný názor, ale je len metódou k racionálnemu chápaniu a spracovaniu sveta, zatiaľ čo poskytovať celkový svetový a životný názor má filozofia.⁴

Oproti presne vymedzenému predmetu vedy filozofia má ako svoj predmet „celý svet a veškeren život“, používa nielen vedecké metódy, ale aj iracionálne metódy, ktoré veda nepoužíva. Hlavné metódy filozofie sú — metóda kritická a syntetická. Tieto metódy sú blízke vedeckým metódam, ale nie sú s nimi totožné. Zatiaľ čo kritická metóda, ktorá je širšia než vedecká, je bližšia vedeckej metóde, na druhej strane syntetická, intuitívna metóda je bližšia umeniu, je subjektívnejšia. Obe tieto metódy sú vo filozofii rovnako nevyhnutné a dôležité, ako sa domnieval Tvrdý. Postihnutie sveta a života ako celku je možné len na základe „osobní synthesesy, t. j. osobní duševní koncentrace“, ktorá charakterizuje filozofa, ktorá však nie je vo vede. Filozofia má ponechať hľadanie čiastočných, jednotlivých pravd vede, úlohou filozofie je vytvoriť „systém“ celého poznania. Filozofia a veda majú odlišný predmet i metódy, avšak

⁴ „Filozofia není nějaká věda jako druhé vědy“, keď má byť „životnou múdrosťou“, musí vychádzať „z osobnej pravdy každého jedinca“. Podľa Tvrdeho „filozofia má význam len vtedy, keď sa stane pravdou osobnou, životnou“ (3, s. 35).

filozofia, i keď sa metódou odlišuje od vedy, musí svoje názory vedecky zdôvodňovať a overovať. Tvrdý hodnotil kladne v tomto smere pozitivizmus, oceňoval jeho snahu o vedeckosť, podľa neho jeho hlavná tendencia, „onen vedecký duch“, ktorým chcel naplniť svetový a životný názor človeka, prešiel úplne do „zbrojnice“ modernej filozofie.

Tvrdého postoj k pozitivizmu charakterizuje jeho vlastnú filozofickú orientáciu. Tvrdý oceňoval pozitivizmus, a to najmä pre jeho zdôrazňovanie presných vedeckých poznatkov. „Tolik z pozitivizmu zůstane vždy, že každá zdravá filosofie musí míti kořeny ve vědě. Ovšem jednostrannost pozitivismu záleží v tom, že si vytvořil v pojmu transcendentna resp. absolutna hradbu, u jejíž brány, jak dí Masaryk, stojí jako policajt a zabráňuje lidem pronikati za ni“ (5, s. 240). Zaujímal tak ku klasickému európskemu i českému pozitivizmu, napriek svojej závislosti na jeho niektorých stanoviskách, kritický postoj. Klasickému pozitivizmu vytýkal dogmatizmus. Zároveň poukázal na to, že napriek tomuto dogmatizmu, pozitivizmus tým, že nadväzuje na vedu, podľa Tvrdého — „udrží se vždy jako filosofický směr. Odzvánění dnes pozitivismu znamená nechápati významu vědy v životě“ (6, s. 9). Filozofický vývoj pozitivizmu podľa neho postupoval od dogmatizmu Comta ku väčšiemu kriticismu, ktorý nachádza práve u T. G. Masaryka, ako i H. Höffdinga. Predstaviteľom „starého dogmatického ortodoxného pozitivizmu“ je mu Fr. Krejčí. Krejčího snahu o vedeckosť Tvrdý oceňoval, avšak podľa neho sa pozitivizmus mylí, keď stotožňuje vedeckú metódu s metódou kritickou, ktorá je širšia než vedecká metóda a ktorá nám môže „podati směrnici života i tam, kde věda proniknouti nemůže“ (7, s. 27—28). Tvrdý tiež nesúhlasil s opisnosťou klasického pozitivizmu, a to Comtovho, no i Machovho. Veda sa nemôže obmedziť na púhy opis, na opis faktov. Zákony vedy nie sú iba opisom, namietal voči pozitivizmu, veda musí podávať vysvetlenie, objasnenie.

Programové úsilie o vedeckosť filozofie, typické pre pozitivizmus počnúc Comtom až po novopozitivizmus, je charakteristické aj pre českú pozitivisticko-realistickú filozofiu. Zdôraznenie vedeckosti filozofie a vôbec významu vedy a vedeckých metód malo značný význam v pôsobení a vplývaní českého myslenia spomenutej orientácie na slovenský kultúrny život. Oproti tradičnému pozitivistickému scientizmu realistický charakter českého pozitivizmu našiel výraz v netradičnom neortodoxnom chápaní vedeckosti filozofie. Neuzatvára totiž filozofiu ako klasický pozitivizmus len do hraníc vedy, obmedzenej navyše len na javový svet a odmietajúcej poznateľnosť transcendentu a metafyziku, ale naopak prijíma i túto „metafyzickú“ (ontologickú) problematiku, postuluje priamo nutnosť „vedeckej metafyziky“.

Takéto chápanie filozofie (resp. ontológie) a jej vedeckosti nachádzame práve u J. Tvrdého. Tvrdý sa snažil prekonať fenomenalistické a agnostické stanovisko klasického pozitivizmu 19. stor., pretože chcel zachrániť pre filozofiu i jej podstatnú ontologickú („metafyzickú“) oblasť.

Tvrďý odmietal od Kanta pochádzajúce delenie reality na fenomenálnu a transcendentnú a obhajoval vedecké poznanie, ktoré je podstatné. Klasický pozitivizmus (ale i Fr. Krejčí) kládol pojem transcendentna ako zvláštnu nepoznateľnú oblasť bytia. Tvrďý odmietal pojem nepoznateľného transcendentna ako „fiktívny pojem”. Všetko poznanie v jeho chápaní podlieha vedeckej verifikácii. V Tvrďého vymedzení — „nahrazujeme ‚Nepoznateľné‘ ‚nepoznaným‘” (9, s. 19—20). Tvrďý tak odmietal fenomenalizmus a agnosticizmus klasického pozitivizmu. „Metafyzickým” a realistickým chápaním filozofie sa jeho postoj podstatne odlišoval nielen od koncepcií klasického pozitivizmu 19. stor. ako i novopozitivizmu, ale aj od českého pozitivizmu, ako ho predstavoval predovšetkým Fr. Krejčí.

Tvrďý nesúhlasil s pozitivistickým odmietaním metafyziky ako pseudo-problému a jej odkazovaním do sféry nepoznateľného transcendentna. Pre odmietanie metafyziky kritizoval klasický pozitivizmus. V jeho chápaní metafyzika nie je „věda o nějakém transcendentnu”. Metafyziku podľa Tvrďého nemožno odmietat, pokiaľ je zavŕšením ľudského poznania na vedeckom základe. „Metafysika na základě všeho poznání tvoří celek veškerého poznání“, píše Tvrďý, „jsou to poslední hypotheses, které si o světě konstruujeme”. Tvrďý preto kritizoval pozitivistický postoj k metafyzike. Podľa neho A. Comte nemal pravdu, keď odmietal „hledání příčin a v zavrňování metafyziky” (10, s. 207). Pripúšťal oprávnenosť pozitivistického odmietania „teologickej metafyziky”, avšak zastával názor, že vedľa nej existovala v celých dejinách filozofie aj „vedecká metafyzika”, oprávnenosť a nevyhnutnosť ktorej práve zdôrazňoval Tvrďý. Moderná filozofia má vytvárať „metafysický obraz světa na moderním vědeckém základě” (9, s. 76—77).

V chápaní Tvrďého metafyzika nie je oblasťou, ktorá by stála mimo vedy, ako nezávislá oblasť poznania (ako to chápe napríklad pragmatizmus), ale je založená na vede a jej poznatkoch. Svoje chápanie vzťahu metafyziky a vedy formuloval lapidárne, keď napísal: „metafysika má vyrůstati z věd a nikoli opačně” (2, s. 91). Takáto „vedecká metafyzika” budujúca na vedeckých poznatkoch, aj keď nie je sama vedou, je zavŕšením filozofie. V tomto zmysle je metafyzika „súbor domnienok a konštrukcií”, ktoré si utvárame, aby sme si predstavili „svet ako celok”. Ide tak o celkový „svetový a životný názor”, ktorý si človek vytvára na základe všetkých prameňov ľudského poznania (preto je aj základnou metódou metafyziky syntetická metóda). Metafyzika, ktorá zahrnuje ontológiu a kozmológiu, utvára syntézu subjektívnej a objektívnej pravdy, pričom racionálna objektívna pravda, ako zdôrazňuje Tvrďý, spĺňa úlohu logického kritéria.

J. Tvrďý sa svojím chápaním metafyziky (resp. ontológie), ale aj vzťahu filozofie a vedy (resp. vedeckosti filozofie), výrazne odlišil od ortodoxných stanovísk klasického pozitivizmu, prekonával jeho agnosticiz-

mus, avšak v mnohom zostal iba pri deklarovaní vedeckosti riešenia tejto problematiky.

Vo svojich filozofických prácach publikovaných na Slovensku venoval J. Tvrďý značnú pozornosť gnozeologickej problematike. Tvrďý sa hlásil k realistickým postojom v gnozeológii. Realistické stanovisko, „vedle individua, človeka, ducha uznáva samostatne existujúci vec (lat. res), ktorá pôsobí na človeka a ducha“ (9, s. 62). Subjekt spracúva toto pôsobenie (podľa určitých zákonov), a tak vytvára poznanie, ktoré smeruje vždy k svojmu najvlastnejšiemu účelu — k poznaniu objektívnej skutočnosti. Realita a jej predmety sú jediným a vlastným predmetom poznania, ktoré má za úlohu vytvoriť „objektívnu základňu“ aj pre správne jednanie človeka.

Za najdôležitejší filozofický problém dneška pokladal J. Tvrďý problém skutočnosti. Potreba vysloviť sa o skutočnosti podľa neho núti aj pozitivistov prejsť od fenomenalizmu k realizmu. Kritika fenomenalizmu, idealizmu, ale aj naivného realizmu v gnozeológii bola východiskom jeho rozvíjania kriticko-realistických stanovísk. Samostatnú reálnu existenciu vonkajšieho sveta kládol ako hypotézu, ktorá je však nesporne pravdepodobná a potvrdzovaná. Zdôrazňoval, že „faktum transsubjektívnej skutočnosti není nějakou konstrukcí, nýbrž duševním faktem, které jest verifikováno veškerým naším aktivním životem“ (11, s. 33).

Poznanie podľa Tvrďého nám poskytuje „reálnu skutočnosť“, ktorá však nie je totožná so skutočnosťou „absolútnou“. Oproti I. Kantovi namietal, že táto „absolútna skutočnosť“ nie je od našej reálnej skutočnosti odlišná. Naša reálna skutočnosť neobsahuje celú realitu, nie je však ilúziou, ale „pravdou“. Tvrďý i tu zastával stanovisko kritického realizmu, čím sa však (ako ešte ukážeme) relativizovala samotná ontologická relevantnosť jeho realistického stanoviska v gnozeológii. V jeho chápaní poznanie nevystihuje úplne skutočnosť — „skutočnosť má a môže mať mimo to, čo poznávame na ní ešte jiné vlastnosti“ (11, s. 99). Naše poznanie i jeho obecnosť je podmienené subjektívne i objektívne.

Za najdôležitejší problém noetiky a základný problém filozofie považoval J. Tvrďý problém pravdy. Túto problematiku rozpracovával takmer vo všetkých svojich prácach, predovšetkým však vo svojej publikácii — *Teorie pravdy. (Noetická rozprava.)* (Zborník FF UK v Bratislave VI, 1929, č. 51.) Popri kritickej interpretácii teórií pravdy, ako ich možno vysledovať v dejinách filozofie, tu Tvrďý rozvíjal aj vlastné chápanie teórie pravdy. Snažil sa riešiť túto problematiku v duchu kritického realizmu.

Tvrďý tu rozoznáva dve vrstvy ľudského poznania — skúsenosť, ktorá má základ v „obrazoch“ a myslenie vzťahov, t. j. nenázorových stavov. Ak majú obe tieto vrstvy poznania vyjadrovať tú istú skutočnosť, nemôže ísť podľa neho o „jednoduché zobrazovanie“, ale ide o vzťah, ktorý „javí pravdivé predmety k skutočnosti“, t. j. duševné stavy sú len „symbolmi“ alebo „znakami“ toho, čo je v skutočnosti. Podľa neho

tak „teorie zrcadlící“ nemůže být správná, požiadavkám kriticko-realistickej teórie pravdy môže vyhovieť iba „teorie známek neboli symbolů (teorie semiotická, symbolická)“ (11, s. 28).⁵

Teória pravdy a skúmanie jej pomeru k realite sa musí vyhýbať krajnému agnosticizmu, fenomenalizmu i mysticismu. Ako píše: „Symbolická teorie pravdy, která chce realitu pochopiti na základě vztahů (vztahové podobnosti), řeší noetický dualismus tím způsobem, že veškeré naše poznání uvádí na to, co jest základem našeho nejvyššího racionálního poznání, na vztahy“ (11, s. 35). Vedľa objektívnych (nenázorných), obecných vzťahov (pojmy, myslenie), sú vzťahy subjektívne, ktoré sú základom poznania, ktoré sa deje prostredníctvom „obrazov“ (vnemy, predstavy, city, aktívna činnosť). Pojmom vzťahu sa zjednodušuje noetický dualizmus skúsenosti a myslenia, s podmienkou, že vzťahy nie sú len niečím vonkajším mimo vecí, ale tvoria ich podstatnú stránku, zasahujú do vnútra vecí. Tvrdý nesúhlasí s teóriami o čirej vonkajškovosti vzťahov. Vzťahy sú vonkajšie i vnútorné. Podľa neho veci, ako sú nám duševne dané, sú vlastne kombinácie objektívnych a subjektívnych vzťahov. Poukazoval na to, že nemáme priame spojenie so skutočnosťou — iba vzťahy, ktoré si vytvárame, nám podávajú o nej správu. Skutočnosť je „nejdůležitější totalitou vztahovou“ — „pojem, jímž je dáno objektivní nejdůležitější vztahové centrum mimo naše já“ (9, s. 200). Tvorenie vzťahov je základom racionálneho poznania i základom celého duševného života. Tvrdý sa výslovne hlásil k Höffdingovmu chápaniu poznania ako tvorbe vzťahov (priame poznanie — bez vzťahov nie je možné).

Ak klasický pozitivizmus vymedzoval, či skôr obmedzoval poznanie na poznanie vzťahov medzi vecami, resp. javmi, u Tvrdého išlo o prekonanie agnostického a fenomenalistického stanoviska pozitivizmu smerom k realistickým postojom, jeho akceptovaním kritického realizmu, ktorý postuluje poznateľnosť objektívneho sveta, a nielen javovej roviny skutočnosti, ako to chápe ortodoxný pozitivizmus. „Všecko naše myšlení a poznání vztahuje se tudíž v poslední instanci k reálním předmětům“, písal Tvrdý (11, s. 40). Pravda smeruje k vonkajšej skutočnosti, k „trans-subjektívnej“ realite. Myslenie je v jeho chápaní charakterizované intenciou, intenciou k predmetu. Vzťah subjektu a objektu v poznaní treba chápať v ich nevyhnutnej vzájomnej spätosti, korelácii, zdôrazňovanie jednej alebo druhej stránky vedie k jednostrannosti. Nevyhnutný vzájomný vzťah subjektu a objektu je základným podkladom nášho poznania. V poznaní je zúčastnený tak subjekt, ako objekt poznania a v ich správnom chápaní podľa Tvrdého musí byť subjekt „činný“ a predmet poznania — predmetom poznania „objektívneho, obecného“.

⁵ J. Tvrdý jednoznačne odmietal teóriu odrazu. Napriek tomu sa J. Gabriel domnieva, že mal „fakticky bliž k teorii odrazu než k tradiční teorii symbolické“. Tvrdého kritika bola „oprávnenou kritikou mechanickomaterialistické koncepcie zrcadlící teorie...“, nepoznal však marxisticko-leninskú teóriu odrazu, uvádza J. Gabriel (13, s. 77).

Takýto realistický charakter má i jeho rozvíjanie problematiky teórie pravdy. Základným charakterom pravdy je stály a určitý pomer medzi pravdou a realitou, s čím je spojená obecnosť pravdy, ako i možnosť zhody pravdy a jednanja. V jeho vymedzení — „určitosť a stálosť pomeru k realite jest základem racionálního chápání reality“. (11, s. 44—45) Pravda sa polarizuje v procese poznania na pravdu objektívnu a subjektívnu, pričom obe svojím spôsobom sú poznaním reality, a to poznaním „relatívnym“. Tvrdý tak rozlišuje pravdu osobnú, subjektívnu, psychologickú a pravdu neosobnú, objektívnu, logickú. Objektívna pravda sa musí opierať o kritériá, každá subjektívna pravda opierajúca sa o istotu je len predstupňom objektívnej pravdy. Subjektívna pravda, sprevádzaná vierou, nie je pravdou v plnom význame slova, objektívna pravda je kritériom subjektívnej, ale nepohlcuje ju celkom. Iracionálne poznanie, subjektívna pravda, nie je kontradiktórickým opakom racionálneho poznania, objektívnej pravdy, ale stále k nemu smeruje, nemožno ich oddeľovať, chápať izolovane, jednostranne. Tvrdý preto vytýkal pozitivizmu, že — „hľadá len k objektívnej pravde a zabúda, že objektívna pravda vyrástla zo subjektívnej pravdy a že zvlášť v otázkach metafyzických subjektívna pravda nie je bez významu“ (3 s. 29).

Akokoľvek bol Tvrdý kritický k iracionalizmu, pre jeho jednostrannosť, popieranie racionality, iracionálne chápanie poznania a pod., uznával oprávnenosť iracionálneho poznania, subjektívnej pravdy, intuície. Kritizujúc iracionalistické odmietanie „logicko-vedeckej pravdy“ uznával význam intuície, ktorá je len „prvým stupňom pravdy“, je hypotézou, ktorá vyžaduje verifikáciu, zdôvodnenie. Intuícia musí byť racionalizovaná. Jednoznačne postuloval nutnosť racionálneho, logického zdôvodnenia. Najvyšším stupňom v poznaní je vedecká, racionálna, objektívna pravda, ktorá je kritériom ostatnej pravdy, pričom táto vedecká, objektívna pravda je relatívna a verifikovateľná. Všetky pravdy musia byť verifikované. Praktická verifikácia (na ktorú sa obmedzuje pragmatizmus) je najnižší druh verifikácie. „Nejvyšší druh verifikácie tvorí zákonnosť, tedy stálé a trvalé vzťahy, ktoré objavuje logika a veda vôbec“ (2, s. 38). Na tieto vzťahy kladie dôraz racionalizmus, avšak rozumový postup nepostačuje, ale musí sa opierať „o život a skúsenosť“.

Pravda nie je absolútna, ale iba relatívna. Relativita pravdy neznamená však existenciu viacerých nezávislých právd vedľa seba, pravda je iba jedna, je výrazom „objektívnosti, zákonitosti“ („vzťahy, které jsou základem této pravdy, jsou totiž objektivní, zákonné“). Subjektívna, osobná, individuálna pravda a objektívna, logická, zákonitá pravda nie sú dve pravdy vedľa seba, ale subjektívna pravda je podriadená objektívnej pravde ako kritériu a obe, t. j. logická, objektívna zákonnosť a rôznosť, individuálnosť, sú dôležitým aspektom, stránkou „podstaty sveta“, a len v ich možnom harmonickom spájaní sa blížíme k „absolútnej skutočnosti“. Je to však iba „naša relatívna pravda“, keďže nemáme absolútne kritérium. Absolútna pravda ju predpokladala ako „filozofický ideál“,

ku ktorému sa blížíme pravdou relatívnou. Naše poznanie nie je poznaním absolútnym, je podmienené, relatívne.⁶

Tvrďý svoje gnozeologické stanovisko charakterizoval tiež v práci *Filozofia a ľudské poznanie*, a to ako „objektívny relativizmus“.⁷ Jeho teoreticko-filozofická racionalistická koncepcia je optimistická — v jeho chápaní je celý vývoj civilizácie — „stály vývoj a vzrast vedy, objektívnej pravdy a jej prenikania do života“ (3, s. 10).

Spomenutá práca J. Tvrďého — *Filozofia a ľudské poznanie*, je povšimnutiahodná, keďže ide o jeho prednášku, ktorú absolvoval na univerzitnom kurze v Poprade r. 1925 a ktorá bola publikovaná v slovenčine (1926). Táto publikácia je stručným prehľadom filozofických smerov, a predovšetkým rôznych riešení gnozeologickej problematiky, najmä otázky pravdy. Načrtol v nej svoje chápanie subjektívnej a objektívnej pravdy, pravdy absolútnej a relatívnej, ako i rozmanité filozofické prúdy (racionalizmus, romantizmus, idealizmus a pod.). Súčasne nadhodil viaceré filozofické problémy (najmä problematiku pravdy), ktoré rozpracoval v neskorších prácach (*Teorie pravdy*, etc.). V stručnosti uviedol v popularizovanej podobe základné prvky svojej filozofickej koncepcie, ako sme na ne už bližšie poukázali. Tvrďý tu formuloval mnohé problémy v nenáročnej, často zjednodušujúcej podobe (napr. materializmus). Táto práca je však významným prejavom popularizácie filozofie i jeho vlastnej filozofickej koncepcie v širšom slovenskom kultúrnom prostredí, a to už v polovici dvadsiatych rokov, pričom je nezanedbateľné, že tu išlo o priame pôsobenie práve na inteligenciu, učiteľov. Tvrďý sa tak snažil propagovať filozofiu v širšej verejnosti, obzvlášť jej význam pre život, zdôrazňoval tu etický, mravný aspekt filozofie, vzorom mala byť filozofia T. G. Masaryka. Hodné povšimnutia tu je Tvrďého vyzdvihovanie významu vedy a vedeckého poznania. Stručne načrtol v tejto práci zásady vedeckého myslenia, hlavné vedecké metódy a pod. Zdôrazňoval potrebu uplatňovania „vedeckého ducha“ a využitia vedeckého poznania. „Vedeckého ducha, ducha objektívnej pravdy“, žiadal „rozšíriť na najširšie vrstvy, zaviesť do života“. Vedu tu označoval za „fedrovateľku“ národnej jednoty a zároveň „svetového ideálu ľudstva, humanity“ (3, s. 11). V takomto duchu apeloval na poslucháčov svojej prednášky a čitateľov.⁸ Programové úsilie J. Tvrďého o vedeckosť filozofie a myslenia

⁶ Z marxistických pozícií hodnotil Tvrďého filozofickú tvorbu už v tridsiatych rokoch Eduard Urx (osobitne jeho *Logiku*). Na stránkach *Tvorby* poznamenal o Tvrďého teórii pravdy, že „u nás — v meštáckej filozofii — se dosud nejvíce přiblížila materialistickému pojetí pravdy a jejího poznání“ (12, s. 360).

⁷ Tento znamená (na rozdiel od „subjektívneho relativizmu“) „túžbu po všetkej pravde, tak subjektívnej, ako aj objektívnej, po zmierení a vyrovnaní týchto právd a je presvedčený, že čím viac právd sa mu podarí týmto spôsobom spolu spojiť a vyrovnať, tým bližšie bude absolútnej pravde“ (3, s. 22).

⁸ „U nás je dosiaľ málo vedeckého ducha, stále máme sklon pestovať umenie (tým ovšem nechcem hovoriť proti umeniu) a naše snahy umelecké nie sú vyrovnávané na druhej strane rovnako intenzívne vedeckým poznaním a vedeckými snahami“ (3, s. 10).

bolo charakteristické pre jeho filozofickú tvorbu a jeho pôsobenie v tomto duchu malo značný význam v aktuálnych vývinových súvislostiach slovenského kultúrneho života, keď získavalo nezanedbateľné pozície špekulatívno-teologické myslenie späté s náboženským svetonázorom a politickým klerikalizmom.

J. Tvrďý počas svojej pôsobnosti na Slovensku tu nielen publikoval viacero filozofických prác,⁹ ale pôsobil predovšetkým pedagogicky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Jeho prednášky na bratislavskej univerzite zrejme najvýstižnejšie zachycuje práca *Systematický úvod do filozofie*. (Přednášky). (Bratislava 1937), ktorá bola vytlačená ako súkromná tlač v šiestich zošitoch („výhradně pro posluchače universitní“). V tejto publikácii poskytol nielen základný úvod do filozofickej problematiky a v systematickom rozvrhu problémy jednotlivých oblastí filozofie od noetiky, otázok prírodnej filozofie, filozofie hodnôt, mravnosti, dejín, spoločnosti, štátu a práva, umenia a náboženstva až po metafyziku, ktorú chápal ako završenie filozofie. Načrtol v nej, aj keď zväčša iba stručne a v rámci objektivistického výkladu širokého spektra filozofických otázok, vlastné filozofické stanoviská, ktoré v rozvinutejšej podobe prinášali jeho ostatné práce.

J. Tvrďý významne zasiahol do slovenského filozofického života v medzivojnovom období tak svojou filozofickou tvorbou na Slovensku, ako aj svojou pedagogickou pôsobnosťou na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Výrazne prispel k filozofickému a svetonázorovému formovaniu prvej generácie slovenských pedagógov a vedcov, ktorá vyrástla na bratislavskej univerzite. Spomedzi ostatných českých filozofov pôsobiacich na Univerzite Komenského (B. Tomsa, J. Král, M. Novák) bola práve jeho činnosť časovo najdlhšia a aj najvýznamnejšia.

Na prednáškach a seminárnych cvičeniach J. Tvrďého¹⁰ sa formovalo filozofické vzdelanie a orientácia študentov, pričom Tvrďému nešlo natoľko o výchovu „samostatných a originálnych filozofov, ale hľadá predovšetkým vplývať na základné podmienky vývoja slovenskej filozofie. Výchovou kádry stredoškolských profesorov chce prispieť k obrodeniu a oživeniu slovenskej filozofie“ (14, s. 15). Niektorí jeho žiaci a absolventi

⁹ V časopise Bratislava, ktorý vydávala Učená spoločnosť Šafárikova, publikoval štúdie: Spenglerovský názor na charakter a dejinný vývoj Slovanů (1928); Problém dějin filosofie (1930); Vztahy Dobrovského k filosofii (1930); Pavel Hečko a jeho národní pravda (1932).

¹⁰ Tvrďého prednášky v rokoch 1927–1938 obsiahli tématiku [uvádzame ich v chronologickom poradí]: dejín novovekej filozofie, I. Kanta, romantickú a osvietenскую filozofiu, úvod do logiky a abstraktnú logiku, československú filozofiu, prehľad dejín filozofie, úvod do filozofie, indukciu a induktívnu metódu. Na programe seminárnych cvičení bola problematika: noetiky [F. Čáda], logika [Goblot], práce Bacona, Platóna, Huma, Masaryka, Descarta, Kanta, Kráľa (Československá filosofie), Aristotela, Berkeleyho.

[Zoznamy prednášok na Univerzite Komenského zo študijných rokov 1926/27–1938/39].

Univerzity Komenského zasiahli publikačne do slovenského filozofického života (P. Brosz, K. Kattoš, J. Mikleš a ďalší). Spomedzi nich vynikol filozofickou aktivitou Svätopluk Štúr, ktorý akceptoval viaceré podnety Tvrdého filozofickej koncepcie. Iní sa odklonili k protikladným filozofickým smerom (tak napríklad pod vplyvom N. O. Losského zaujal pozície intuitívneho realizmu J. Dieška). Polemické stanoviská k niektorým názorom J. Tvrdého vyjadroval Igor Hrušovský, ktorý sa inšpiroval najnovšími teoretickými iniciatívami európskej vedy (logickým pozitivizmom, štrukturalizmom a pod.). Problematika odozvy a vplyvu filozofie J. Tvrdého a českého filozofického myslenia na Slovensku vôbec (popri už spomenutých českých filozofoch najmä T. G. Masaryka) by si zaslúžila osobitnú pozornosť (my sme tu spomenuli len jej niektoré momenty).

LITERATÚRA

1. CETL, J.: Český pozitivismus. Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého buržoazního myšlení. Brno 1981.
2. TVRDÝ, J.: Systematický úvod do filosofie. Bratislava 1937.
3. TVRDÝ, J.: Filozofia a ľudské poznanie. Praha-Bratislava 1926.
4. TVRDÝ, J.: Problém skutečnosti u D. Huma a jeho význam v dějinách filosofie. Brno 1925.
5. TVRDÝ, J.: Vývoj filosofického myšlení evropského. Brno 1923.
6. TVRDÝ, J.: Moderní proudy ve filosofii. Brno 1926.
7. TVRDÝ, J.: Světový názor moderního Čecha. Brno 1923.
8. TVRDÝ, J.: Průvodce dějinami evropské filosofie. Brno 1947.
9. TVRDÝ, J.: Nová filosofie. Praha 1932.
10. TVRDÝ, J.: Logika. Praha 1937.
11. TVRDÝ, J.: Teorie pravdy. Zborník FF UK VI. č. 51. Bratislava 1929.
12. URX, E.: Prof. J. Tvrdému k šedesátinám Tvorba 13. 1938, č. 30.
13. GABRIEL, J.: Filozofie Josefa Tvrdého. K dějinám české filozofie mezi dvěma světovými válkami. Brno 1982.
14. BROSZ, P.: Svetový a životný názor Josefa Tvrdého. Bratislava 1938.

ФИЛОСОФСКОЕ ТВОРЧЕСТВО Й. ТВЁРДОГО В СЛОВАКИИ

Владимир Бакош

В статье анализируется творчество чешского философа Й. Твёрдого во время его деятельности в Словакии в межвоенный период. Автор указывает на его отношение к чешскому и европейскому позитивизму, причем специфичность собственной концепции Твёрдого характеризует термином „мышление позитивистско-реалистической ориентации“. Автор указывает на его понимание философии, особенно отношения между философией и наукой или научности философии.

Автор сосредоточивает своё внимание на интерпретации его критическо-реалистической гносеологической концепции (особенно на вопросах о возможности познания объективной действительности, соотношения субъективной и объективной, абсолютной и относительной истины и т. д.). Автор исходит главным образом из трудов Й. Твёрдого, изданных в Словакии.

Автор кратко описывает направленность и значение педагогической деятельности Й. Твёрдого на Философском факультете Университета Коменского в Бра-

тиславе в 1926—1938 годах, где в значительной мере способствовал формированию первого поколения словацких педагогов и научных работников.

DAS PHILOSOPHISCHE SCHAFFEN JOSEF TVRDÝS WÄHREND JAHRE SEINER WIRKUNG IN DER SLOWAKEI

Vladimír Bakoš

In der Studie wird das Schaffen des tschechischen Philosophen Josef Tvrđý aus der Zeit seiner Wirkung in der Slowakei zwischen den beiden Weltkriegen analysiert. Der Vf. weist auf Tvrđýs Stellungnahme zum tschechischen und europäischen Positivismus hin, wobei er die Spezifität seiner eigenen Konzeption als positivistisch-realistisch orientiertes Denken charakterisiert. Er weist auf Tvrđýs Auffassung der Philosophie und Begriff der Metaphysik.

Der Vf. konzentriert sich auf die Interpretation von Tvrđýs kritisch-realistischer Erkenntnistheorie (besonders der Fragen: Möglichkeiten der Erkenntnis objektiver Realität, Verhältnis von subjektiver und objektiver, absoluter und relativer Wahrheit usw.). Der Vf. bezieht sich auf Tvrđýs in der Slowakei publizierte Arbeiten.

Der Vf. weist in Kürze auch auf Ausrichtung und Bedeutung der pädagogischen Wirkung J. Tvrđýs an der Philosophischen Fakultät der Komenský-Universität in Bratislava während der Jahre 1926—1938 hin, als er beachtlich zur Bildung der ersten Generation slowakischer Pädagogen und Wissenschaftler beitrug.